

Відгук офіційного опонента
на дисертацію Рупташ О.В.
«Евристичний потенціал поняття смислу в
гуманітарнонаукових парадигмах знання»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук
(спеціальність 09.00.09 – філософія науки)

Сучасна наукова революція, започаткована становленням нелінійного природознавства, змінила співвідношення природничих та гуманітарних наук. Об'єкти сучасної постнекласичної науки – складні людиномірні системи – глибоко небайдужі людині. Відповідно об'єктивність знання про них забезпечується врахуванням позанаукових цінностей суб'єкта наукового пізнання на додачу до врахування активності суб'єкта, яке на етапі некласичної науки виражалось у принципі відносності до засобів спостереження.

В зв'язку з увагою до цінностей суб'єкта, що є характерним для постнекласичної науки, виникає потреба природознавства у знайомстві з досвідом гуманітарних наук, які завжди були орієнтовані на ціннісні аспекти наукової проблематики. Таким чином має місце нова тенденція руху природознавства в бік гуманітаризації, зустрічна до руху гуманітаристики в бік, так би мовити, сайентифікації.

Намагання перетворити Humanites на Sciences відповідало вимогам, характерним для методологічних концепцій ХХ-го століття, принаймні першої його половини. Ці вимоги були частково реалізовані у деяких підрозділах соціології, психології, економічної науки та інших гуманітарних наук. Останнім часом ця тенденція посилилась за рахунок залучення синергетичних моделей та методів в гуманітарну сферу.

Нагальність філософської рефлексії над рухом природничих та гуманітарних наук назустріч одні одним визначається ще й потребами комунікації природничиків та гуманітаріїв в спільних проектах по розв'язанню комплексних завдань, до яких залучаються спеціалісти з природничих та гуманітарних галузей. Так, завдання попередження техногенних екологічних

катастроф передбачає врахування не тільки технологічного та природничого боку справи, а й так званого людського фактору, тобто знання з гуманітарної сфери (психології, когнітивних наук і таке інше). В цьому контексті стає очевидною актуальність дисертаційного дослідження пані Ольги Рупташ – філософсько-методологічна рефлексія над станом гуманітарних наук, безумовно, на часі.

В якості методологічного підходу до розгляду гуманітаристики в дисертації було обрано концепцію парадигми, започатковану Т.Куном. У вітчизняній методологічній літературі термін «парадигма» набув надзвичайно широкого тлумачення. Дисертантка й сама наводить на с.135-140 декілька різноманітних трактувань. На жаль, часто-густо такі трактовки не набувають достатнього обґрунтування. На честь Ольги Василівни треба відзначити, що вона як раз дуже уважно поставилась до такого обґрунтування, спираючись на напрацювання колег з кафедри філософії Чернівецького університету, здійснені під керівництвом професора М.Г.Марчука.

Так, багато уваги дисертантка приділяє роботі Т.Куна 70х років “The Natural and the Human Sciences”. Вона підкреслює, що Кун, зацікавившись герменевтикою, відмовляється в цьому есе від жорсткого протиставлення природничих та соціогуманітарних наук. Щоправда до останніх він використовує вираз «герменевтичне ядро», а не парадигма саме в тому, що шаблони в гуманітарній сфері вважає незастосовними, хоча можливо в соціології та психології вони «уже в дорозі» – зауважував він.

В дисертації здійснено змістовний аналіз специфіки використання поняття «парадигма» в гуманітарних науках. При цьому розрізнення схем-парадигм та теорій-парадигм дозволило авторці уникнути плутанини, що могла виникнути при розгляді дисциплінарних матриць окремих наук та узагальнюючого погляду на парадигми природничого та гуманітарного знання.

Треба сказати, що перехід від неокантіанського протиставлення Naturwissenschaft та Geisteswissenschaft за предметом і методом до

парадигмального підходу в розрізненні природничих та гуманітарних наук створює виразні методологічні переваги. Вони полягають в можливості залучити до розгляду світоглядні аспекти, культурно-історичні контексти, конкретні зразки постановки та розв'язку наукових завдань. Це дозволяє визначитись і з різницею в природничих та гуманітарних підходах, і вказати напрямки їх зближення.

Центральним пунктом своїх міркувань Ольги Василівни Рупташ зробила поняття смислу, спираючись у своєму виборі на розмаїття філософських традицій. У другому розділі дисертації «Теоретико-методологічні засади дослідження смислу в гуманітарних науках» вона звертається до герменевтики, феноменології, структуралізму та постструктуралізму. Дисертантці вдається лаконічно і при цьому коректно викласти основні позиції розуміння смислу в обраних концепціях. Прояснення теоретичних засад дослідження смислу активно та чітко використовується в четвертому розділі «Епістемні та методологічні потенції поняття смислу в гуманітарнонаукових теоріях-парадигмах» щодо різних гуманітарних наук. При цьому дисертаційне дослідження повністю відповідає спеціальності «філософія науки», адже всі розвідки щодо концепцій смислу прив'язані до наукової проблематики. Саме з розгляду обґрунтування проблеми смислу в філософсько-науковому дискурсі Ольга Рупташ розпочинає свій рукопис. Текст дисертації розгорнуто у зв'язку з логікою дослідження.

Серед отриманих результатів дисертаційного дослідження я відзначу деякі, що заслуговують особливої уваги з моєї точки зору. Так, цікавим ї визначення можливостей та меж постановки проблеми смислу у філософії науки (с.18). Авторка виділяє онтологічний, антропологічний, епістемологічний та аксіологічний аспекти цієї проблеми і для кожного з них фіксує варіанти її формулювання та розв'язку.

Порівнюючи природничу та гуманітарну схеми-парадигми Ольга Рупташ розрізняє їх як такі, що налаштовують дивитися відповідно на сам-світ для природничої та на людино-світ (духовний, людиномірний, ціннісний) для

гуманітарної (с.334). При цьому авторка наголошує на тому, що «природнича парадигма конститує образ фрагментованого буття. Головна риса гуманітарного знання – домінування цілісності досліджуваного предмета (явища, особистості) над елементами, фрагментами. Саме ця риса дозволяє виокремити центральну категорію гуманітарної парадигми – смисл, який постає над об'єктами, фактами, об'єднуючи їх у цілісність» (кінець цитати, с. 334).

Не можу погодитись з деякою категоричністю дисертантки щодо ніби приреченості природничої парадигми на відтворення фрагментованого буття. Принаймні нелінійне природознавство створює і моделі самоорганізації як становлення цілісних відкритих систем, і намагається відтворити розвиток світу як цілого на базі застосування в космології єдиних теорій фундаментальних фізичних взаємодій. Цікаво, що авторка сама накреслює шлях відходу природознавства від образу фрагментованості буття. Адже як раз тенденція до відображення цілісності систем, здатних до самоорганізації, створює підстави до єдності в постнекласичній науці природничої та гуманітарної складових при вивченні комплексних людиномірних систем. Як зазначає в іншому висновку Ольга Рупташ, – тут спрацьовує «образ знання, наповненого смислами» (с. 333).

Авторка залучила до розробки своєї теми широке коло літератури вітчизняних та закордонних авторів (у списку 379 позицій, з них 303 українською та російською мовами, інші 76 англійською та німецькою). Дисертацію написано гарною автентичною українською мовою. Текст дисертації вирізняє ретельність підготовки – на 384 сторінки рукопису я помітила лише одну обдруківку.

При всіх чеснотах представленої роботи, вона не позбавлена і певних недоліків.

По-перше, пані Рупташ зловживає використанням слова «парадигма», так що воно вряди-годи позбувається значення терміну, а набуває скоріш вигляд метафори. Вона використовує зокрема такі словосполучення: «онтологічна й

епістемологічна парадигми» (с.25); «парадигма Середньовіччя та новочасна парадигма раціоцентризму» (с.26); «парадигма ацентризму у постмодернізмі» (с. 28); «парадигма смислу» (с. 29); «герменевтична парадигма» (с. 76); «екзистенційна парадигма смислу (с.199) і т.д.

По-друге, серед положень наукової новизни є твердження про те, що характерною настановою природничих парадигм є актуалізм, а провідною настановою гуманітаристики є потенціалізм. Авторка пише: «завдання гуманітарія – не лише описувати наявний стан речей і процесів, а й виявляти нереалізовані можливості» (с.21). Таке протиставлення природознавства і гуманітаристики не є справедливим не тільки щодо постнекласичної нелінійної науки, яка розглядає відкриті у варіативне майбутнє стани систем в особливих точках, зокрема, точках біфуркації.. Акцент на потенційних можливостях характерний для квантової механіки, та навіть у класичних статистичних теоріях стани систем, пов'язані статистичними законами, описуються як ймовірнісний розподіл кола можливого.

По-треге, дисертантка використовує для характеристики сучасного етапу розвитку науки водночас різні вирази: мова йде і про некласичну науку та постнекласичну науку (в тому сенсі, який відповідає концепції В.С.Стьопієа) і при цьому ще й про посткласичну науку, а крім того слово посткласичний відносить і до філософії (с.61), і до методології: «класична методологія змінилась посткласичною (с. 261)

По-четверте, є в дисертації і прикрі помилки: так Г.Патнем згадується на с.125 як представник аналітичної філософії початку ХХ століття разом з Б.Раселом і Г. Фреге при тому, що в інших місцях дисертації він займає належне йому місце серед філософів другої половини ХХ століття. Не є вдалим і використання виразу «постпозитивізм» не тільки щодо філософів науки 60-70 років, зокрема, Т.Куна, але й щодо Карла Попера.

По-п'яте, дещо дивно, що розглядаючи цілі та цінності в науковому пізнанні, Ольга Рупташ зовсім проігнорувала роботи Ларрі Лаудана, спеціально присвячені цій проблемі.

Згадані вище недоліки не зменшують наукової цінності дисертації Ольги Василівни Рупташ. Зміст дисертації достатньо повно представлений у науковій монографії та в наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, а також апробований на багатьох міжнародних наукових конференціях.

Дисертаційна робота «Евристичний потенціал поняття смислу в гумвнітарнонаукових парадигмах знання» є завершеною працею. Вона відповідає вимогам п.10, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (Постанова Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р.), а її автор – Ольга Василівна Рупташ заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.09 – філософія науки.

Професор І.С.Добронравова, доктор філософських наук,
Завідувачка кафедри філософії та методології науки
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Підпис *Добронравова*
Зверджую
Начальник відділу кадрів
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
* 11 * 09 2015 р.

Відсектор
Тарасівська вулиця 62
с.п.с. в.р.с.с.
КАНЦЕЛЯРІЯ
11.09.2015г.
[Signature]